

UČITELJSKI T O V A R Š.

List za šolo in dom.

Izhaja 1. in 15. dan vsakega mesca, in veljá za celo leto 2 gold. 50 kr.,
za pol leta pa 1 gold. 30 kr.

Tečaj IV.

V Ljubljani 1. aprila 1864.

List 7.

Sonet.

Clovekov sin sedel je na višini
Pred svetim mestom, solze prelivaje,
Bridkost se mnogoverstnih spominjaje
Pretečih izraelskeje domovini :

»Jeruzalem, o prenesrečno mesto,
Ki z grehi si se omadeževalo,
Kakó žalobno bodeš pač razpalo,
Ker bilo si mi tolikrat nezvesto!«

Zalile blago so oko solzé,
Kajti tud' on je ljubil dom iskreno,
Pa vidil je, da mesto je zgubljeno.

In ne bolelo mene bi sercé,
Če bliža domovini se nezgoda,
Ki oslepiti hoče moč naróda?

Mirko Zorin.

Vodila k pravi omiki in resničnemu blagru.

Da ima slavni, nepozabljivi rajnki Slomšek za pravo omiko našega slovenskega naroda in še posebno za pravo omiko mladine v šolah največe zasluge, ni nikomur neznano, kteremu je mar za resnico in pravico. Kolikor bolj se bomo trudili v šolah, v djanji in resnici po njegovem napeljevanji ravnati se, — toliko bolj bo prava omika, živa vera, keršanska ljubezen vse objemala, vse navzemala, ter mirno, zadovoljno in

srečno življenje nam in mladini rodila in nas vse k očetu nebeškemu pripeljala. Dobra reč se pa ne dá nikoli dosti ponoviti in zaterditi. Ali bi ne bilo torej prav, ko bi zmed tega, kar je Slomšek semtertje in zlasti v „Drobtinicah“ učiteljem, ter za omiko in prid mladine pisal, ljubi „Učiteljski Tovarš“ zdaj to, zdaj uno jemal in svojim dragim tovaršem priporočal? Saj kaj boljšega in rabnišega in za življenje potrebnišega ne bomo lahko dobili memo tega, kar je Slomšek za dobro spoznal in priporočal. Kar je pred 10. — 12. — 15. — 20. leti resnično bilo in veljalo, veljá tudi še zdaj. Naj ima tukaj naj prvo mesto eden njegovih sostavkov, ki je natisnjen v VI. tečaju „Drobtinic“ l. 1851. z napisom:

Zakaj sveta vera v naših šolah umira?

Svoje dni so ljudje manj znali, pa so Boga bolj spoznali in častili, kakor zdaj. Zakaj? Zato ker sedanji kristijani keršanski nauk le v glavi imajo, v sercu pa ne. Glava je polna vednosti, serce pa čednosti prazno.

Ako se glava česa svetega naučí, se ima oživiti tudi serce. Je serce merzlo za božje reči, govori jezik prazne besede, naj si bojo še tako lepe in svete; od serca ne pridejo, k sercu tudi ne gredó. Keršanski nauk, kateri iz glave le do gerla pride, vere ne oživi.

Keršanske nauke lahko vsakdo daja, kdor jih zna; ali učence za božje reči le tisti obudi, ki ima svoje serce vneto božje ljubezni. Takih mater in očetov pa močno pogrešamo, takih učiteljev premalo imamo.

Hočeš otroke za sveto vero oživiti, moraš tudi ti za sveto vero goreti; saj se iz ledu ogenj ne ukreše. Hočeš otroke moliti prav naučiti, še moraš sam odkriti in pokrižati, kadar k molitvi pozvoni. Želiš otrokom prav dopovedati, koliko in kako naj v cerkvi čašte presveti zakrament, poklekni tudi ti in roke povzdigni, kadar v cerkev prideš.

Veselo je res poslušati, kako še v naših šolah po keršansko uče; ali žalostno je prepogosto gledati, kako se v veži božji vedejo in obnašajo kakor neznabogi, kakor bi tajili, kar so učili. Otroci raji storé, kar učitelje vidijo, kakor pa tisto, kar slišijo. Besede mičejo, zgledi vlečejo. — „Le kdor spolnuje in uči, on bo velik imenovan v nebeškem kraljestvu“. Mat. 5, 19.

Kam ste djali lične jaslice, koje so za božične svetke otroci imeli svoje dni — celo leto veseli svetih jaslic in pa božjega deteta, kojega podobo so gledali? — Kam so zginile pisanke okrogle, ktere so otroci takali za veselo veliko nedeljo? Pisanke so še ostale, pa nauki so se pozabili, koje so svoje dni starši, botri in botre, strici in tetke otrokom dajali, kadar so jim pisane pirhe prinesli. — Kam so pesmice mile, koje so pridne pésterne otroke učile od usmiljenega Jezusa, od Marije ljube matere, od desnega angela varha, od rumenega solnca, ki sije, od male bibe ki leze, katero oče nebeški živi? Oj svete pesmi otroške so potihnil! na mesto njih se le umazane otrokom pojó, ali pa nobene.

Kam so prešle svete pobožne opravila za mlade šolce, koje so imeli svoje dni ob godu svetega Alojzija, mladenča angelskega, svete nedolžnosti zavetnika in priporočnika? Kar učitelji ne poznajo, tudi ne dajo svojim učencem. — Pokáj na spomin vseh vernih mertvih ne peljate otročičev na rajnih razsvitleno pokopališče, naj bi pokojnim luči prižigali, malih bratov in sesterce gomile prijazno s cveticami obsejali, in se privadili v ranih letih za prihodno večnost skerbeti? —

Te in take šege keršanske so za otroke katoliške vere drago cvetje. Ako cvetja ni, tudi sadú ne bo. Zato med nami sveta vera umira. *Slomšek.*

Iz zgodovine keršanske ljudske šole.

(Dalje.)

Drugače pa je bilo po deželah spadajočih k nemški državi; nemški živelj je tu iz tega vzroka več veljal; vse žile so tudi napenjali, da bi enakoličnost v vladanji dosegli; k temu pa je bilo treba splošnega vladnega jezika. Na jugu je pa to prizadevanje zadelo na laški jezik, ki je bil po starosti in omiki posebno važen; na severji gospodoval pa je česki jezik, ki je upiral svoje pravice na zgodovino in pismenost; le v primorji in notranjo - avstrijskih deželah boriti se je moglo s slovanskimi narečji, ki se niso odlikovali ne po tej, ne po drugej strani. *) Tukaj se je vlada cesarice Marije Terezije zgodaj prizadevala, da vpeljala bi nemški jezik v urede in v družinsko

*) V sedanji dobi se pa vendar od slovenskega jezika ne more kaj takega reči! Iz tega pa je tudi očitno, kaj je Slovencem pred vsem potreba. Pis.

življenje posebno višjih stanov. Od začetka pa je vendar vlada, zlasti po deželah česke krone, prav po očetovsko skerbela, da bi se gojil in ohranil materni jezik. L. 1747. pokarali so Jezuite in Piariste, da premalo skerbě za domača jezika: nemškega in českega. Dvorni ukaz 9. julija l. 1763. je ukazal, da naj starši otroke vprihodnjic bolje dajo v českem jeziku podučevati, in da se brez posebnih razlogov ne bodo drugačni jemali v službe, ki bojo znali česko govoriti in pisati. Po drugi strani je pa ukazala cesarica z dvornim dekretom dne 23. svečana l. 1765., da naj se nemški jezik bolje razširjuje; za učitelje naj se stavijo taki, ki nemški razumejo, in vse naj se zgodi, da se nemški jezik sploh razširjuje. Tistega leta je prišel po nasvetu vladnem povelje od cesarice, da naj se učenje českega jezika po šolah na levi strani vpelje. L. 1770. je bilo na c. k. grajsčini v Pardubicu zopet kaj nasprotnega nasvetovano, in v državnem svetovavstvu so se potegovali eni za nemščino, drugi za češčino, pa vendar tako, da so si bili na obe strani pravični; cesarica pa je določila, da naj na nemščino bolj skerbno gledajo, in da naj se latinski jezik po preteklih 3 letih le po nemški podučuje.

Ko se je pa normalna šola na Dunaji l. 1771. začela in splošni red razglašen bil, postalo je pa vse drugače. Velika cesarica sicer svoje misli ni spremenila, dasiravno je želela, da bi se nemški jezik čedalje bolj razširjal; skerbela je tudi za druge deželne jezike; še iz njenih poznejših let se dá to prepričavno dokazati. Ime pa in reč sta seboj prinesla, da so možje, ki so novo šolstvo vpeljevali, deželne jezike čedalje bolj spodrivali, ali pa so jim bili le sredstvo, po katerih so nemški jezik, kar se je le dalo, razširjevali. Sboljšano šolstvo se je imenovalo nemško šolstvo, nova šola — nemška šola; učne in pomočne knjige imenovala so se nemški šolski predpisi.

To ime je pa dobilo šolstvo na Dunaji, kjer je bil materinski jezik nemški, in zato, da so se ločile te šole od latinskih; zunaj Dunaja so se pa čedalje manj menili, kaj ta beseda hoče reči, in namesto, da bi bili razumeli pod temi besedami ljudsko izobraženje, vse drugačno kakor po latinskih šolah za učene, spodbodle so jih te besede, da so na vso moč razširjali nemški jezik tudi tam, kjer ni bil materinski in kjer ga ni bilo treba. Vsi tisti, ki so bili zadovoljni, da je bilo po zunanje vse enakolično, katerih poslednji namen je bil, vse po

enem kopitu prestrojiti, da bi se državna mašina bolj zložno gibala, poterdili in udobrili so to, ter so živeli v sladki nadi, da nemško šolstvo, ko bo enkrat razširjeno, bode druge jezike čedalje bolje spodrivalo, tako da bodo sčasoma zginili. Naj večja državna modrost jim je bila vpeljati to, kar je materielno koristno, — da bi bile po takem ravnanji koristi, ki so v tesni zvezi s tem, škodo terpele, tega pa čisto nič niso razumeli. Preden je bil šolski patent razglašen, veljalo je vodilo, nemški jezik naj se čedalje bolje razširjuje, ali tudi drugi jeziki, kateri se dajo izobraževati, naj se skerbno gojijo; ko je bil pa šolski red razglašen, natezali so vse svojo moč v razširjenje nemškega jezika; le od začetka terpeli so deželne jezike kot zleg, kterege se ogniti ne more, da bi ložeje prišli do svojega namena.

Z laškimi jeziki so sicer lepše delali, pa ne zato, kakor bi spoštovali jezik, ki je imeniten po svoji zgodovini in izobraženosti, ampak zgolj iz zunanjih ozirrov; menda se jim je sanjalo, da se tako razširjen jezik ne bo dal tako hitro zatreti. Na Tirolskem so dobili laški konfini poleg nemške normalne šole v glavnem mestu dežele tudi svojo normalno šolo v Roveredu. V Gorici je bil deželni glavar grof Lamberg te misli, da se nemški jezik v Gorici sicer sme priporočevati, zapovedovati pa se ne more, ker ne kaže zatirati laškega jezika, ki je ljudem zavoljo kupčije z Benedkami in Lombardijo zelo potreben.

S slavjanskimi jeziki pa niso tako lepo ravnali. Za primorje je osnoval c. k. komercijni svetovavec in poročevavec Rab načrt, kako učiti se nemškega jezika iz ilirskega. Od začetka so jim privolili katekizem v deželnem jeziku; kakor pa znanje nemškega jezika raste, se morajo zamenjati z nemškimi. Zastran učnikov deržali so se po vseh nemško-slavjanskih deželah vodila, da so le take jemali za učnike, ki so razun deželnega jezika tudi nemško znali, ukazano je bilo na Českem, da naj se nemškega jezika tudi tam učé, kjer se le česko govori. Preduhtovali so po vsaki ceni, da bi bili iznajdili naj pripravnejših sredstev za ta namen.*) Že metodične bukve so imele poseben odsek (II. 13. poglavje st. 371-375): Kako mladost podučevati v nemškem jeziku po nenemških krajih. Odmenjen je bil prav pičlo, in menda pisavcem tega se še sanjalo ni, kakšne zapreke se takemu početju v okom stavijo. Kmalu

*) Odsihdob so prišli v navado tudi tisti sloveči pripomočki, s katerimi se je slovenskim otrokom nemsčina v glavo vbijala.

pa so prišli bolj na drobno izdelani navodi. Grof Torres je osnoval vradno podučenje, (instruction) za učenika Laban-a in Petalusi-ta v Gorici, ki sta znala deželna jezika. To podučenje je tako dopadlo, da so ga poslali na več deželnih vlad, da bi se tako pripravljali nenemški otroci za normalne šole. Za Ljubljano je pa nevtrudljivi grof zmislil si posebni razred, v katerem so se pripravljali otroci za nemške normalne šole na podlagi maternega jezika. Na c. k. grajsčini Podiebradski je pohvalil prošt Šulstajnski nemškega učitelja, ki je kazal otrokom v slikah domače orodje, ki se rabi pri poljskem delu in obertnii, ter mu nemške imena pristavljaj.

Kmali je tako daleč prišlo, da je bila le tista šola dobra, ktera je v čisto slovanskih krajih v nemsčini napredovala. Grof Torres odbral si je v Gorici in Gradiški število večjih vasi, v ktere je mislil postaviti učenike, ki so se na normalni šoli v nemsčini izurili; ko bode v vsakem teh krajev dvajset otrok nemški znalo govoriti, potem bodo šole lahko napredovale; v dveh letih bode nastopila — po njegovih mislih — ta srečna doba. Ravno tako je delal žl. Hausperski v Moravii, kjer je 2 tretjini slavjanskih prebivavcev; njemu pa novo šolstvo ni napredovalo, ker učeniki, kateri niso nemški znali, iz nemških knjig niso mogli po novi metodi podučevati.

(Dalje prih.)

Praktična slovensko-nemška gramatika.

(Dalje.)

Djavni in terpivni stavki.

Vaje nemško-slovenske.

Man lobt den Fleissigen, und man tadelt den Nachlässigen.

Was ist hier das Subjekt des Satzes? Was sagt man hier aus? Ist der Fleissige selbst thätig? Welche Handlung, welche Thätigkeit geschieht mit ihm? — Der Fleissige wird gelobt und der Nachlässige getadelt. Weil auch in der thätigen Form keine bestimmte Person angegeben wurde, so kann auch die Handlung als von einer bestimmten Person ausgehend nicht dargestellt werden, oder man wird in der leidenden Form ganz ausgelassen.

Po slovenski to lahko rečemo:

a) Pridnega hvalimo, b) pridnega hvalijo, ali pa tudi s terpivno podobo, ker je gol stavek: pridni se hvali; leni se graja (je nekako posiljeno, in se ne more rabiti pri vseh zgle-dih pod to čerko navedenih.)

Ko smo sedaj pregledali [vaje nemško-slovenske, pridejo na versto

opombe. Ker smo pa pri dotičnih vajah od teh opomb govorili, nimamo tu nič posebnega omeniti; le nekoliko bolj na drobno razložiti jih bomo poskusili.

1. Šivar šiva, kmet orje, perica pere, kosec kosi, žnjica žanje. Kdo tukaj dela? Kaj dela? Obleka se šiva, njiva se orje, perilo se pere, trava se kosi, žito se žanje. — Ali te reči tudi kaj delajo? Kaj se dela, kaj se zgodi z njim? Kedar tedaj oseba ali reč, od ktere govorimo, kaj dela, pravimo

Kedar pa povemo, da se z osebo ali rečjo kaj godí, pravimo, da je

2. Šivar šiva obleko, kmet orje njivo to šivanje, to oranje se prehaja od šivarja na obleko, od kmeta na njivo; ko bi namreč ne bilo nikogar, da bi šival, obleka bi ne bila zašita, njiva tudi ne zorana, ko bi je nihče ne oral. Ti časovniki se tedaj imenujejo prehajavni časovniki, ker djanje izhaja od podsebka na predsebek.

3. Fant skače, popotnik popotva, človek umerje. — Tudi tukaj djanje izhaja iz podsebka; prehajati pa ne more na drugo osebo ali reč, ker v podsebkú djanje mine.

Časovniki taki so neprehajavni.

4. V slovenskem se terpivna podoba le v golih stavkih rabi v nemškem pa se terpivna podoba pogosto rabi . . .

5. Terpivna podoba nemških časovnikov se sklada s pristojnim časom pomag. časovnika werden in s terpivnim priložajem drugega časovnika.

Hvaliti, sem hvalil, sem hvaljen, hvalil-a-o, priložaj preteklega časa v djavni podobi.

Hvaljen-a-o terpivni priložaj. Grajati, grajal-a-o; grajan-a-o.

V slovenskem se terpivni priložaj od djavnega priložaja tudi v obliki loči, v nemškem pa ne.

Da je pa werden pravi pomagavni časovnik, govorili smo že v l. t. st. 202., ker werden pomenja, da se djanje na kakšni reči spolnuje; kar na ravnost časovnik werden pové.

6. Terpivno podobo imajo prav za prav le prehajavni časovniki, — kako naj se to razumé, govorili smo že spredaj. —

Večkrat se pa tudi rabijo neprehajavni časovniki v terpivni podobi, in takrat stoji za predsebek nedoločivni zaimek *es*, p.: *Es wird gelacht, gesprochen. Das Lachen, das Sprechen wird vollzogen, ohne dass man es von einer Person (von*

einem thätigen Gegenstande) ableiten würde, daher überhaupt: Es wird gelacht, gesprochen u. s. w.

7. Djavni stavek v nemškem spremenimo v terpivnega, če Zakaj da se to mora zgoditi, govorili smo že zgoraj bolj obširno, tedaj konečno drugega ne rečemo: Kedar otroci razumejo nemški jezik, razumeli bodo tudi, zakaj in kako se terpivna podoba nareja; zato pa je treba obilno se vaditi.

(Dalje prih.)

Pomenki

o

slovenskem pisanji.

XVI.

U. V slovenskem beremo tudi bukve in pisma, drugi Slovani pa jih čitajo; — ali je čitati naša beseda?

T. Prašaš, sej imamo že dokaj časa čitavnico, kjer čitamo dnevnike, tednike, letnike, mnogoverstne časnike ali časopise.

U. Iz ktere korenine se razvija glagol čitati?

T. To nam pové Kopitar: „č'tu valere i. q. numero, hodieque Carn. č'téti est numerare; hinc lego literas, numero habeo aliquem i. e. honoro“.

U. Čitati po tem takem pomeni a) numerare, b) legere, in c) honorare.

T. Korenika je prav za prav čet ali čit. V stsl. se glasi č'tú č'isti in č'isti, ker se *t* pred *t* v *s* premeni, kakor plëtem, nedol. plesti nam. pletti itd.

U. Pa mi ne pravimo čteti, ampak a) šteti numerare.

T. Kakor štirje namesti čtirje, pošten nam. počten, poščenje nam. počtenje, ali kakor Serbi pravijo što nam. čto. Zavoroljo blagoglasja torej spreminjamo č pred terdim soglasnikom v š, pred samoglasnikom se pa spet prikaže: četerti itd. V českem imajo čet ali število (v rus. celo Ehepaar, četati in s'četati conjungere, copulare), tudi v stsl. četa cohors, turma; iz nedol. čisti je stsl. čislo in čisme, numerus; čisla (v rus. Numeri, IV. Mojz.). V hrov. pomeni čislo tudi Rosenkranz (krunica, brojanice), kar v rus. četky. Sploh se sme reči, da šteti ali številiti pomenijo glagoli česti, čitati, čisliti, čislati, čislovati (zählen, rechnen).

U. Čitati pomeni b) legere brati.

T. Že v stsl. ima ta pomen, in v českem ločijo čtu čisti t. j. brati in čitati t. j. prebirati, večkrat ali delj časa brati. V hrov. pravijo štiti n. čitati knjigu in čitati; od tod čitatelj, čitanka (berilo, knjiga), čitarna, čitavnica, čitaonica itd. Tudi čisme-ena, kakor pisme ali pismenka (litera).

U. Vjema se prvi pomen z drugim, in čislo ali brojanice se imenujejo zato, ker se na vezi nabrane jagode štejejo in prebirajo pri molitvi.

T. Kar pravijo gorenji Slovani čislo (število) v slovnici, imenujejo dolnji broj iz brati, brojiti (numerare), p. enojno, dvojno, množno čislo, enojni, dvojni broj, množni ali višebroj.

U. In c) pomeni honorare castiti.

T. Tudi častiti ali čestiti se da razlagati iz česti ali čisti, in čislati, čislovati, v čislu ali v čislih koga imeti (aestimare, laški stimare, schätzen, achten).

U. Od tod štirati, štiran torej; koliko lepše se reče čislati, čislan!

T. Čest in poštenije nam. počtenije je že v stsl. honor, v nsl. čast pa tudi čest, častiti, častit, častitljiv in čestiti, čestit, čestitljiv.

U. Zakaj pa pišejo zdaj *a* zdaj *e*?

T. Ker se jerek namestuje časi *z e* časi *z a*; večidel je *e*, in v „angeljevo česenje“, česena Marija“ sploh, ako se razlaga iz čestiti, česčen ali česen, in ne na ravnost iz česti čtū. Sim ter tje se tudi na tanko *e* izrekuje, in mora se ločiti od stsl. čest' t. j. del, čestiti frequentare (v hrov. serb. čast, častica in čest, čestica, Theil, Theilchen). Sicer pa primeri o teh besedah Metelko pag. 51 in Rački v Pismo slovjensko pg. 42.

XVII.

U. Sicer smo djali tistemu, ki knjige ali bukve bere, bravec bravca, zdaj pa pišejo bralec bralca — zakaj to?

T. Pred ko ne se bojijo, da bi Slovani ne mislili, da je naš slovenski bravec hrovaški bravec, kakor naš lonec hrov. lonac, konec — konac, tergovec — tergovac itd.!

U. Pa res sem čital tu in tam že n. pr. bralcem, delalcem, volilcem —

T. Morebiti tudi valilcem in rogovililcem!! Tako so naši prejšnji bravci zdaj bralci, pisavci — pisalci. Kaj meniš ti o tej pisavi?

U. Ali ne tudi pisali? Kakor pisalec, lea, se sme menda ravno tako djati pisala, le — ali ne?! Ali se je res bati, da bi naš bravec utegnil biti hrovaški bravec?

T. Celo v hrovaških knjigah ne najdem ni oblike bravec ni bralac v omenjenem smislu. In v stsl. je po Miklošiču brav' animal; victima. nsl. brav, bravski suillus; bravinski vervecinus. croat. brav aries, bravar opilio. Tisti strah je torej v sredi votel, okoli ga pa nič ni!

U. Imena „bralci, čitalci, delalci, volilci“ narejajo pred ko ne iz preteklega deležja na *l*: delal-ec, volil-ec, pisal-ec itd.; jaz bi jih likal raji iz deležja na *v*: delav-ec, pisav-ec, bravec itd., ker ima to že samo po sebi nekako bolj samostavno obliko in veljavo. Kaj pravi staroslovensčina k tem oblikam na — lec?

T. V stsl. teh oblik ne dobim, lahko bi jih soštel na perste, kar jih je, in še te so, kakor se meni zdi, iz novejše dobe in večidel iz hrov. serbskega povzete. Tudi drugi Slovani nimajo kaj dosti imen s tacimi obrazili.

U. Torej je una oblika le hrovaško-serbska?

T. Res imajo Hrovatje imena s tem obrazilom: čitalac, pisalac, tkalac, in v rod. sklonu čitaoca, pisaoca, činioca; pa celó o teh piše Mažuranič: „Někoja od ovih proměnila-su radi lakšega izgovora *l* na *v*, n. p. vladavac, (avca); lizavac, škripavac itd.“

U. Zavolj „lakšega izgovora“ bi pa mi pisali zdaj — kaj ne — delalec, čitalec, plesalec namesti delavec, plesavec, pisavec itd.?! — Ali teh naših oblik — pisavec, delavec — staroslovensčina ne poterdi?

T. Pač — in ima jih dokaj, n. pr.: dav'c'; délav' délav'c', délav'stvo; pév'c'; piv'n' — nica; pitav'c'; plesavica; predav'c' — vica — v'nik'; tako tudi vladav'c' itd. (Mikl. Lex.)

U. In drugi Slovani?

T. Povsod jih imajo mnogo s temi končnicami; unih na — lec pa skorej res ne poznajo.

U. Pa se tudi meni pozdeva, da je volilec tisti, ki je že volil, in valilec tisti, ki je že valil, ne pa tisti, ki zdaj voli, ali pa ima še le valiti!

T. Iz tega vzroka so navadnije v staroslovenskem, in sploh v vsih slovanskih jezikih imena naravnost iz nedoločivnika: delatelj, pisatelj, volitelj, igratelj, deržatelj, in družih tacih brez števila.

U. O katerih sva se že lani menila, da jih gorenški Slovani pišejo raji brez *j*: učitel, mučitel, delatel, — dolenski pa *j*: učitelj, mučitelj, delatelj.

T. Metelko piše o teh imenih str. 47: „Von Zeitw. abgeleitete Substant. auf atel, etel, itel sind bey andern Slawen sehr häufig, bey uns aber allgemein üblich nur: perjätel, perjätla, Freund; zalétel, zaletéla, ein Ungeschickter, der anrennt, von zaletéti. In mancher Gegend Unterkraains hört man noch učitel Lehrer, und ljubitel der Liebende. Uebrigens haben wir für krestitel, kerstnik Taufer; für gonitel, gonjač Treiber; für delátel, delovec (tudi v rus.) Arbeiter; für pogrebatel, pogrebec Todtenbegleiter; für strojitel, strójar Gärber; für mlatitel, mlatič Drescher, etc.“

Lepo je tudi, kar piše o tem Janežič v svoji poslednji slovnici *) l. 1864 str. 118: „elj (za ženski spol se dodá — ica). Ta lepoglasna končnica, ki je med prostim slovenskim ljudstvom močno opešala; vendar v pisavi spet čedalje večo veljavo zadobiva, prirašča nedoločniku nedoveršnih glagolov namesto poslednjega samoglasnika ter imenuje moške osebe po njih opraviilih, n. pr. činitelj, govoritelj, kerstitelj, miritelj, mučitelj, pisatelj.. — mučiteljica, pisateljica itd.“

U. Ako se torej prav piše: bravec, čitavec, delavec, mora tudi prav biti: čitavnica ne pa čitalnica, delaavnica itd.

T. Dokler ima napis nad vratmi čitavnica, bi se vsaj ne smela zvati čitalnica, sicer porekó, da sama sebe po glavi bije. Dobro so tudi imena, kakoršnih imajo zlasti Čehi veliko, na -arna: delarna, čitarna, pisarna, pisarnica itd.

U. Tisti hrovaški o v preteklem deležji itd. mi kar nič ne dopade.

T. In je tudi zoper vse pravila. V moškem pisarijo delao, čitao, pisao, v ženskem pa delala, čitala, pisala; hrovaški štioč bi slovenski mogli pisati štilc! Ko bi Hrovatje pospeševati hotli slovansko vzajemnost, bi ga brez dvombe popustili. Od oblike -ac: čitalac, činilac — pravi Mažura-

*) Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo. Spisal Anton Janežič, c. k. učitelj više realke v Celovcu. Tretji, popravljen natis. Natisnil J. Blaznik v Ljubljani. 1864. — Sme se reči, da je mnogo popravljenja in bolje verdjana memo poprejšnjih natisov, slovnica, kakoršne razun Čehov, kar jaz vem, še nimajo drugi Slovani. Po tej se hočeva tudi v prihodnje ravnati v svojih pomenkih. Blagože!

nič, da „znači mužkarca, koji-je što činio, pa-se smatra, da i sad čini“.

U. Poprej sem rekel, da tiste imena obrazujejo iz preteklega deležja na *l*, — kako pa učijo slovnicařji?

T. *Metelko* jih izpeljuje iz glagolov, toda ima sestavljene končnice *atel*, *etel*, *itel*, in ravno tako pri prilogih *aven*, *oven*, *even*, *iven*; sam pa piše: *pevec*, *tkavec*, *poslušavec*, *svetovavec* itd.

Potočnik spredej stran 8. sicer pravi, da se enake imena iz djavnega pretekl. deležja obrazujejo s tem, da se *l* v *c* spreminja; zadej pa str. 178 po Miklosiču piše: „*Delavec Arbeiter*, *pivec Trinker* u. s. w. sind nicht von *delal*, *pil* u. s. w. sondern von den *Adjectiven delaven*, *piven abzu-leiten*“.

U. No, zdaj ga pa imaš! — Vselej sem tudi slišal, da se pisatelji soditi imajo po poslednjih delih, ker človek vedno napredovaje vseskozi boljša in zboljšuje svojo pisavo. Verh tega bi *delavec* ne bil le tisti, ki je *delal*, temuč tudi tisti, kateri *dela* ali še le *delal* bo. To so moje misli, katerih — se ve da — nikomur ne vnujam.

T. In *Janežič* razlaga omenjeno obrazilo v izpeljavi samostavnikov str. 118, kjer piše tako le: „*ee* (za ženske osebe -*ka* ali *ica*). To končnico slovenščina jemlje zelo rada v rabo in jo pritika raznim govornim razpolom.“

c) Kedar hoče imenovati delajoče osebe, prideva to končnico glagolski koreniki ali osnovi, zev pa zatika v odper-tih zlogih z glasnikom *v*, n. pr. *brivec*, *pevec*, *pivec*; *delavec*, *delivec*, *pisavec*, *tkavec*; — *pevka*, *igravka*, *plesavka*.

„Hrovatje in Serbi in po njih tudi nekteri slovenski pisatelji izpeljujejo to in enake samostavnike rajši od II. tvorno-preteklega deležnika; zato pišejo: *dela-lec*, *igralec*, *poslušalec*, *svetovalec*, *vladalec*, *tkalec*.“

Temu nasprot pa je pisal *M. C.* v slovniških drobtinah v lanskem Glasniku str. 90. 91. II. „Nekteri slovenski pisatelji so se v najnovejih časih pri nekterih besedah poprijeli pisave, n. pr. *bralec*, *volilec*, *rodilnik* itd. na mestu do sedaj navadne „*bravec*, *volivec*, *rodivnik*“, ki je pri izpeljavi enacih imen *l* vselej v *v* spreminjala. Ktera pisava je bolja? Pravišnja je gotovo: „*bralec*, *volilec* itd., ker nam naravnost kaže izpeljavo od II. tvorno - preteklega deležnika; vpraša se vendar, je li v resnici bolja od doslej navadne in je li to-

rej naši pisavi neogibno potrebna? Ozrmo se v staro slovenščino! Ta ima le malo malo imen, skrojjenih od gori omenjenega deležnika; kar sem jih pa doslej našel, rabi jim iz večine črka v mesto *l*, n. pr. dav'c', dator (Mikl. Lex. 152) itd. — Po tem takem pisava: bravec, volivec itd. ne more biti napačna, ker se opira na staro slovenščino. Če bi se hteli pa vendar noveje pisave poprijeti, ali nam ne bo tudi pisati: delalec, delalen, poslušalec, pelec, pilec itd. (saj so te besede enako skrojene, kakor gori omenjene) namesto sploh navadnih: delavec, delaven, poslušavec, pevec, pivec? — Kaka zmešnjava utegne nastati, če se ne ustanovi gotovo pravilo za pisavo tacih besedi! Pisati zdaj *l* zdaj *v*, to nikamor prav ne kaže. Ostanimo torej raji pri starem!⁴

U. Ostaniva torej tudi midva raji pri starem!

Podučno berilo za mladost.

VIII.

S v e t.

Vse, kar vidimo: nebo s solncem, z mescem, z zvezdami in pa zemlja z vsemi stvarmi, se imenuje svet. Ves ta veličastni svet je ustvaril Bog, in je nam ljudem dal zemljo, da na nji prebivamo, dokler tukaj živimo. Prav je, da se tedaj tudi učimo svet spoznavati, ter občudovati božjo vsegamočnost in dobroto. — Ako pogledamo v stanici skozi okno, vidimo le nekoliko sveta; ako pa gremo na prosto polje ali na kako goro, vidimo daleč okoli; ne vidimo samo svojega stanovanja, ampak tudi vso okolico okoli stanovanja, in vidi se nam, da nam nebo zapira daljni vid, t. j., da ne moremo dalje viditi. Daljava, ki jo na okroglem vidimo, se imenuje obok ali obzor. V tem oboku razločujemo štiri kraje. Kraj, kjer solnce (21. marca in 23. sept.) vshaja, se imenuje jutro ali vshod; kraj, kjer solnce (tudi ta dneva) zahaja, se imenuje večer ali zahod; kraj, kjer je solnce opoldne, je poldne ali jug; poldnevu nasprotna stran pa je polnoč ali sever. Zemlja je velika krogla, ki plava v neizmernem nebnum prostoru tako, kakor brezštevilo drugih nebnum teles. Akoravno pa zemlja plava v zraku, se kar nič ne zgubi z nje; kar je na nji, je nekako privezano k nji, in povsod vidijo ljudje nebo nad seboj, zemljo pa pod seboj. Učeni možje so zmerili zemljo v 360 koscev

(gradov); in vsaki teh koscev meri 15 milj, tedaj meri zemlja na okrogu 5400 milj. Ako bi kak človek mogel noč in dan brez počitka teči, bi prišel še le eno leto okoli zemlje. Zemlja ne visi mirno v zraku, ampak se vedno pomiče in sicer vsaki dan enkrat okoli same sebe in zraven pa na leto enkrat okoli solнца. Zavoljo tega, ker se zemlja pomiče okoli sebe, se dela na nji dan in noč, in zavoljo tega, ker se pomiče okoli solнца, se umerjajo štirje letni časi. Kako se dela dan in noč, se lahko razume. Zemlja dobiva svitlobo in gorkoto od solнца. Tista stran kake krogle, ki je k svitlobi obrnjena, je svitla, — druga stran pa je v senci. Tako je tudi na zemlji. Tista stran zemlje, ki je obrnjena k solncu, ima svitlobo ali dan, druga stran pa ima senco ali noč. Pot, po kateri gre in se suče zemlja, je 121 milijonov in 500.000 milj dolga; tedaj se lahko misli, kako neizrečeno hitro mora zemlja leteti, da preletí to pot eno leto. — Notranjsčina zemlje, to je, kakošna je zemlja znotraj, nam ni znana; nje poveršje pa nam je že večidel znano, ter vemo, da je suha zemlja povsod obdana z vodo, in da je zemlje dobre tri četerti pod vodo, ena četert pa je suha. Na suhi zemlji so hribje, gore, snežniki in ognjene gore. Ognjene gore gorijo znotraj in včasi strašen ogenj, perhavko in druge ognjene reči iz sebe mečejo ali bljujejo. Take gore imajo v sebi več vnetljivih reči, ki znotraj goré ali se topé. Ognjene gore so večidel blizo morja. — Vsa voda po zemlji izvira iz studencev iz zemlje. Več studencev vkup stori potok, več potokov stori reko. Jezero je več vode vkup, ki jo okrog in okrog obsega suha zemlja. Morje je neizmerna, široka voda, in je okoli vse zemlje. Dno v morji je ravno tako, kakor suho poveršje zemlje. Suhi kraji ali otoki, ki so sim ter tje po morji, so verhovi morskih hribov in gorá. — Vsa zemlja se razdeluje v pet velikih delov, ki so: Evropa, Azija, Afrika, Amerika in Avstralija. Evropa, Azija in Afrika so že od nekdanj znani deli zemlje in se imenujejo vkup stari svet. Amerika in Avstralija pa ste bile še le pozneje znane, zato jim pravimo novi svet.

Šolska roba.

Iz številstva. (Odgovor na nalogo v predzadnjem l.) Kmet razdeli prostor po poprečini (diagonali) v dva enaka trivogla in postavi na enega hišo, drugega pa obdela za vert; tako sta hiša in vert 80 čevljev dolga in 40 čevljev široka.

O boleznih, napakah in drugih škodljivih rečeh pri sadnih drevesih.

(Spisal A. Štamcar.)

(Dalje.)

IX. Kodralo.

Ta bolezen se spozná, kadar se na drevesu litje bolj spodaj vkup vije in gerbanči in postaja kodrasto in poslednjič rumeno, in pred časom spada. To bolezen vzrokuje večidel zemlja, če je preborna za živež, premokra ali pa presuha. Pomaga se lahko, če se slaba zemlja z drugo zemljo nadomesti. Včasih pa kodrasto perje tudi narejajo uši, ki se narobe na listje usedajo in sok iz drevesa sisajo. Uši se naj raje mladega drevesca, posebno češenj, polotijo, posebno, če po lepem, toplem, spomladanskem vremenu pride hitro merzel dež ali hladna rosa; v ozkih dolinah stoječih dreves se uši veliko raji primejo, kakor v prostem odpertem zraku.

X. Rja.

Ta bolezen se konec korenin prime, ki rumené, in poslednjič postanejo rujave, černe ali pa plesnjive, ter ne morejo potem drevesu potrebnega živeža dajati. Perje rumení, drevo hira in časoma pogine. V suhi, kamnitni, z železno rudo nahajoči zemlji je rada ta bolezen. Mlade drevesca se ozdravijo, toda izkopati se morajo, in vse korenine naj se na konceh gladko porežejo; ostalim dobrim, pa naj se verhna koža oderzá, in drevesca naj se v boljšo zemljo presadé. Veliko drevo se pa ne dá presaditi, zato ga je tudi težeje ozdraviti; treba je tedaj vso perst koreninam odvzeti, jih na konceh obrezati in jim dati bolj ilovnate persti.

XI. Gnjiloba pri koreninah.

Ta se pritepe, kadar je zeló huda, dolga ali pa prav mokra zima. Prime se naj raji v rahli, pesčeni, močvirnati zemlji. Mlado drevo se ozdravi, če se presadí; staro drevo pa se ne more presaditi, ter pogine.

XII. Červojed.

Štrigovec, t. j. žitni červ, pride do drevesnih korenin, jih objé in ogloda. Če je zemlja zeló gnojna, se ta merčes rad priklati. Dobro je, da se pepel okoli drevesa potrese, ali pa z bolj slabim lugom okoli pomoči.

(Dalje prih.)

Novice.

Iz Maribora. Vesela novica je dospela v našo okolico: Presvitli cesar so z naj višjim sklepom 5. pret. m. tukajšnjega korarja in konzistornega svetovavca preč. gosp. dr. Lorenca Vogrina izvolili za višjega šolskega ogleda lavantinske škofije.

— Želeli so nekteri Tovarševi bravci, da bi tudi kaj čitali o učiteljstvu v lavantinski škofii. Ako je vredništvu všeč, bodem po želji našega preč. višjega šolskega ogleda jaz včasih kaj o tem nanznanjal. *)

Jan. K. K., kaplan.

Iz Šent-Ilja. Iz raznih krajev beremo šolske novice; naj naši ljubi bravci tudi enkrat zvedó kaj iz našega kraja! Pri nas smo véliki teden končali prvo polovico šolskega leta, in pri tej priliki se je zopet vidilo, kako težavno je učitelju, če mu pri šolski odreji starši ne pomagajo, ali pa mu še zavirajo. — Prigodilo se je, da pri šolskem spraševanju ni bilo nekega dečka. Gosp. župnik poprašajo njegovega brata, kje je njegov starji brat. Učenec odgovori strahoma, da je brat bolan; gosp. župnik pa ga ne slišijo, ter ga še enkrat poprašajo po bratu. Vprašani nekoliko pomołci, pogleduje učitelja in pravi potem, da brat ni mogel priti v šolo, ker nima jopiča. Ko učenec pride domu in pové, da je po pravici povedal, zakaj brata ni bilo v šolo; mu oča očita, zakaj ni tako povedal, kakor mu je naročil. Sin pa pravi: „Pogledal sem gospoda učitelja in sem se spomnil, kako so nam že večkrat naročevali, da ne smemo nikoli, nikoli lagati“. — Iz tega se vidi, da otroci niso vselej popolnoma sami krivi, kedar resnice ne govorijo.

Fr. L.

Iz Ljubljane. Tudi tukaj se učenci radi in spešno vadijo nemški pisati v pisnih knjižicah pod naslovom: „Greiner's Current-Schreibhefte in 10 Nummern für die österr. Volksschule“. Prodaja jih g. Terpin po navadni ceni.

— Iz Egerjeve tiskarne je prišel na svitlo zvezček: „Vaje v številjenji. Šolski mladosti za rabo sestavil Fr. Gerkman, učnik“. Te vaje obsegajo: I. Poštevanje, II. Odštevanje, III. Množenje, IV. Deljenje, V. nekoliko pravil za hitro izšteviljenje cene kakega blaga, VI. Poštetev denarnih obrest in VII. Pristavek (Drobiž). To koristno delce bo posebno služilo učiteljem in učencem v prvih dveh razredih naših šol, katerim ga serčno priporočamo. Naprodaj je pri g. Giontini-tu — zvezek po 10 kr.

— Orglar g. Ferd. Malahovsky je iznajdel nov sapnik (Windlade), za kterega bode prosil c. k. privilegije. — „Tovarš“ bode pozneje kaj več govoril o tej iznajdbi.

— Znani skladatelj g. G. Mašek (za Gradom št. 80) ima na prodaj več svojih kompozicij za cerkveno godbo in petje.

*) Hvala Vam, častiti gospod, za lepo pomoč! „Tovarš“ in z njim gotovo mnogo njegovih bravcev bodo hrepeneče sprejemali in hvaležno brali Vaše zanimive dopise.

Vredn.

Odgovorni vrednik:
Andrej Praprotnik.

Natiskar in založnik:
Jož. Rudolf Millo.